

Kyrkomusik – musik i helig funktion

Från konsert till musikgudstjänst

En viktig skillnad mellan Kyrkomusikens År 1984–85 (KMÅ) och det Europeiska Musikåret 1985 ligger i det faktum, att KMÅ inte sammanfaller med Kalenderåret 1985 utan med det Herrens år, som började Första söndagen i Advent i december 1984 och slutar med Domssöndagen i november 1985. Redan genom sin placering i tiden har KMÅ alltså fått en kyrklig prägel.

Det finns alltid anledning, och särskilt inför KMÅ, att fråga "Vad är kyrkomusik?" Den frågan är mera brännande än "Vad är musik?" Nästan dagligen angår den nämligen på något sätt alla som i våra kyrkor har särskilt ansvar för församlingens musik.

Begreppet "kyrkomusik" kan knappast undvaras trots stor oenighet om hur det skall definieras. Enighet tycks däremot råda om att musikstilen inte kan vara avgörande, även om stilfrågor mer än andra kan sätta känslorna i svallning. Inte heller platsen för musikens framförande kan avgöra dess karaktär av kyrkomusik. En symfoni av Beethoven t. ex. blir inte plötsligt kyrkomusik, om den skulle råka bli framförd i en kyrka.

De flesta musiklexikonartiklar och böcker om kyrkomusik börjar med att avgränsa kyrkomusik från annan musik. I Sohlmans musiklexikon heter det efter ett inledande resonemang: "Utmärkande för kyrkomusik är alltså dess funktion i ett gudstjänstssammanhang." Det tydligaste exemplet på en sådan relation mellan musik och gudstjänst utgör troligen den gregorianska sången. Om denna heter det i samma lexikon: "Den gregorianska sången och de olika gudstjänsttypernas ritual har ömsesidigt betingat varandra så starkt, att den gregorianska sången snarare bör

uppfattas som *en sida av själva liturgin* än som ett musikaliskt tillägg" (min kursivering).

I begreppet 'kristen gudstjänst' ligger att man räknar med Gud, att han talar till sitt folk (förkunnelsen) och att det är till honom bönen och lovsången riktas. "Du ensam är värd vårt lov." En gudstjänst värd namnet skiljer sig på många punkter från andra sammankomster, vilket bl. a. den specifika gudstjänstterminologin vittnar om. En predikan är något annat än ett föredrag, en kollekt är inte vilken insamling som helst, psalmsång är något annat än en bordsvisa, församlingen något annat än en publik, koret något annat än en estrad eller plattform osv. Konstruerade ord som "fotbollsårsamlingen" – som ibland sjunger! – och "gudstjänstpubliken" känns felaktiga, ja orimliga. I klarhetens intresse använder vi olika termer för olika tillfällen. Utan nedvärdering skiljer man mellan det som sker i kyrkan i gudstjänsten och andra samlingar.

Funktion

Av tradition brukar kyrkomusikens funktion beskrivas som dubbel. Den kan antingen vara lovsång till Gud eller tjäna förkunnelsen från Gud. Det finns knappast anledning att frångå en sådan distinktion, även om lovsång stundom, som en bieffekt, kan fungera också som förkunnelse, eller förkunnelsen ibland kan få en sådan utformning, att den mest liknar en lovsång.

Om musiken får sin karaktär av kyrkomusik genom sin funktion i ett gudstjänstssammanhang, får den det också av texten. Texten måste vara hämtad direkt ur bibeln eller liturgin eller vara fri diktning i samstämmighet med bibel och liturgi.

En profan text kan inte betecknas som kyrklig, och ingen musik i världen kan göra en profan text kyrklig eller liturgisk. Vi skiljer följdriktigt mellan Bachs profana kantater och hans kyrkokantater. Skillnaden ligger i texterna.

Det är en truism att säga, att musiken kan nå djupare och verka mera direkt än det enbart talade ordet. När någon tonsätter en text torde det i de flesta fall vara för att texten skall bli mera levande, tolkas, tydas, ges en ny dimension.

När blir då texten levande i kyrkomusikaliskt sammanhang/en gudstjänst? När den fungerar! När fungerar texten? När det som är bön blir bön hos de utövande och hos åhörarna, och när lovsången blir hjärtats lovsång. Texten i *Elsas bön* i operan Lohengrin kan vara hur gripande som helst, utförd av en stor artist, men den förblir låtsasbön, därför att den är insatt i ett teatersammanhang och riktas till en publik. En bönetext, talad eller sjungen, blir bön, endast om den riktas till Gud. Det måste därför bli ohållbart för en person, som tar texten på allvar, att tala eller sjunga till Gud och i själva verket vända sig till en publik, som kanske till på köpet applåderar. Bör en bön applåderas? Det betraktas som ohövlighet att tilltala en människa och samtidigt vända ryggen åt henne. Att bedja och samtidigt vända ryggen åt Gud, bokstavligen och andligt, är värre. När en sångare sjunger "Du är min hela värld", vet man, att det hör till pjäsen, men när en korist eller annan gudstjänstdeltagare sjunger "Min vän är min, och jag är hans" (Sv. ps. 476:5) är den outtalade avsikten en total identifikation mellan sångaren och texten. Det är här den stora skillnaden ligger mellan teater och konsert å ena sidan och gudstjänst å den andra. I förra fallet står de agerande i förgrunden, även när de önskar förmedla författarens eller tonsättarens intentioner och budskap. I en gudstjänst är det Gud, som talar och handlar med sitt folk, där de "agerande" bara är en del av detta Guds folk. Ser man en gudstjänst som en helt inomvärldslig, enbart mänsklig, företeelse, har texterna förlorat sin egentliga innebörd.

I popmusikvärlden råder en ofta hysterisk

idoldyrkan. Inom musikteatern och i det allmänna konsertväsendet finns också prov på "stjärndyrkan". Hur är det i kyrkomusikens värld? De som arbetar med kyrkomusiken och dess texter har anledning att ställa frågan om sin egen plats i sammanhanget.

Högmässa och musikgudstjänst

De här övervägandena kan vara avgörande, när man vill gestalta musiken i gudstjänsten. Det hör väl till en gången tid, att körsångerna i högmässan valdes utan tanke på dagens firningsämne. Man har mer och mer förstätt körsångens liturgiska funktion. Varje högmässa kan betraktas som en temagudstjänst med ett "dagens firningsämne", vartill högmässans s. k. rörliga delar an knyter, dvs. predikan, texter, psalmer och böner. Också högmässans ordinarium kan räknas dit, om man ser de fem delarna Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus och Agnus Dei som en framställning av Jesu liv.

Då det gäller musikgudstjänsten torde osäkerheten och brokigheten ännu vara stor på många håll. Man tager vad man haver. Man staplar det ena "numret" på det andra och "hänger på" en aftonbön (av kyrkoherde X, som det brukar heta. Vad gör de andra, när kyrkoherde X har aftonbön?)

Det arbetas numera mycket för att ge musikgudstjänsterna genomtänkta ordningar med ett inre sammanhang och göra kyrkomusiken till vad den egentligen är – en gudstjänst till Guds ära och människors uppbyggelse. För att undvika missförståndet, att kyrkomusiken har andra uppgifter är dessa, är det välbetänkt att som en första åtgärd undvika felaktiga termer, som leder tankarna åt annat håll, termer som konsert, artist, publik, program osv. Begreppet 'konsert' definieras i Sohlmans lexikon som "ett musikframförande av icke scenisk natur inför en publik". "Det är också underförstått, att publiken primärt finner sig för att lyssna på musik."

Musikgudstjänsten – församlingens gudstjänst

Om högmässan allt oftare med rätta beskrivs som församlingens gudstjänst – inte prästens – så är givetvis också musikgudstjänsten detta. Om kören, organisten och prästen utgör en del av den gudstjänstfirande församlingen i högmässan, gäller detta i lika hög grad musikgudstjänsten. För dem som ansvarar för musiken i kyrkan finns framför allt två diken att åka ner i, särskilt i tider då vägen är dåligt markerad. Det ena är typen trivsamt underhållning. Ett exempel från en annons för ett TV-program: "En timme med våra mest önskade gospelsånger. Glada och svängiga önskelåtar med tonvikten på artisteriet och musikunderhållningen." Det andra diket är ett konsertväsende med musikaliskt mycket hög kvalitet. I båda fallen förvandlas koret till estrad, församlingen till publik och kyrkomusiken blott och bart till ett musikframförande, där exekutörerna står i centrum för intresset.

Om man vill, att musiken skall kunna framhäva textens funktion, krävs också att de yttre arrangemangen stämmer med textens innehåll och kyrkorummets funktion av gudstjänstrum. De yttre detaljerna bör främja, inte hindra, en inre hållning till texterna som svarar mot deras ärendande av bön och förkunnelse. Man kan inte tvinga någon att bedja, men man kan inbjuda, underlätta och hjälpa människor till bön. Att ta inträdesavgift till en gudstjänst borde vara lika orimligt som att applådera sin egen eller andras bön eller att bygga ett körpodium över kyrkorummets mest centrala symbol.

I en musikgudstjänst behövs alltså, liksom i andra liturgiska skeenden, ett begripligt inre sammanhang. Det får inte bli som tavlor på en utställning – och där hänger man ändå inte tavlor hur som helst! Huvudprincipen bör vara att församlingen får fungera som församling och att den röda tråden eller temat blir fullt tydligt. Det blir då naturligt, att församlingen i ett tidigt skede själv blir hörbart delaktig i musiken. Karaktären av gudstjänst poängteras ytterligare, om för-

samlingssång, texter, eventuell körsång och instrumentalmusik integreras. Varken kören, instrumentalisterna eller den övriga delen av församlingen frestas då att uppfatta kören som konsertgivare. I stället upprättas en samhörighet i utförandet av den gemensamma uppgiften att fira gudstjänst. Kören brukar ofta definieras som den musikaliskt övade delen av församlingen. Även s. k. gästande körer bör ses så. Men även församlingen "övar" ju sång varje söndag.

En temagudstjänst behöver inte kräva stora musikaliska resurser. Den kan genomföras utan kör men inte utan en sjungande församling. Här presenteras ett par förslag till temamusikgudstjänster, där församlingens enda medhjälpare i princip är organist och präst.

Det första exemplet har fått namnet *En vandring genom sv. ps. 209* och är helt uppbyggt kring församlingens sång av ps. 209. Prästens uppgift är att meditera över psalmtexten och organistens att skriva musik till eller om möjligt improvisera över de sjungna verserna. Församlingens lyssnande och aktivitet kan här bli koncentrerat på psalmens huvudtanke: vilan i Gud.

Det andra exemplet är en meditationsgudstjänst med musik till Fader vår. Meditationerna är hämtade ur Bengt Pleijels häfte *Den förlorade Fadern* (Vetekornet, Åh stiftsgård, Ljungskile). Bönen Fader vår ställs här i nattvardens ljus, varför flera nattvardspsalmer osökt anmäler sig. Också här är församlingssången det bärande musikaliska elementet, ställvis utvidgat med orgelmusik (i motsvarande tonart). Under preludiet till psalm 196 kan kollekt upptas till svältdrabba. Meditationerna kan eventuellt fördelas på mer än en läsare, och de sju bönerna kan beledsagas av teckenspråket. Som avslutande psalm kan den klassiska nattvardspsalmen 199 lika gärna användas. Altartjänst är överflödigt.

Det tredje exemplet är ett försök att göra Bachs stora orgelverk *Clavierübung III* känt i en vanlig församling. Man kan få en innehållsrik förkunnelse och bön genom att först läsa Luthers förklaringar till Lilla katekesens huvudstycken, låta församlingen sjunga tillhörande koraler för

att *därefter* lyssna till Bachs utläggningar av koralerna. Det är säkert välbetänkt att fördela "Katekesmusikgudstjänsten" på två tillfällen, möjligen flera. Gränsen kan t. ex. gå mellan "Fader vår" och "Dopet". Denna musikgudstjänst tillkom ursprungligen till en Reformationsdag och aktualiserades vid Lutherjubiléet 1983 men kan användas vid varje tillfälle, när man önskar påminna om katekesen.

Ex. 1

EN VANDRING GENOM SV. PS. 209

Toccatå över Psalm 209:1

Församlingssång 209:1 – 2

Meditation över vers 1 och 2, 3 och 4

Församlingssång 209:3 – 4

Orgelkoral över vers 3 och 4

Meditation över vers 5 samt 6 och 7

Församlingssång 209:5

Pastoral över vers 5

Bön

Församlingssång 209:6 – 7

Ricercare över vers 7

Ex. 2

EN MEDITATIONSGUDSTJÄNST MED
MUSIK ÖVER FADER VÅR

Mendelssohn: Vater unser im Himmelreich.

Ps. 333:1

FADER VÅR

SOM ÄR I HIMMELEN

Du, o Gud, är upphovet till allt.

Men Du är inte en kall intelligens

eller ett opersonligt öde,

som får oss att frysa,

eller vara rädda.

Du är vår Far

och du älskar oss

Dina slarviga och dumma barn.

"Du öppnar o evige Fader

i Kristus Din famn."

Och när vi i nattvarden kryper
upp i den famnen,

hör vi pulsslagen från Ditt Fadershjärta:

FÖR DIG!

FÖR DIG!

Då förstår vi att himmelen

inte är någonstans ovanför oss

utan mitt ibland oss

och i oss.

Församlingssång 198

HELGAT VARDE DITT NAMN

Ditt namn är allt det

varmed Du gör Dig känd för oss.

Det är Bibeln på vår bokhylla.

Det är dopets vatten

och en måltid av bröd och vin.

Här får vi veta vem Du är

och vad Du vill med oss.

Här är himmelens port

där rikedomarna

och glädjen

och trösten

från Dig når fram till oss.

Hjälp oss att vi inte missbrukar Ditt namn

och tänker ytligt

och slarvigt

om det som är heligt.

Hjälp oss att ständigt ta emot Din kärlek

och leva ut Din kärlek

ty så helgar vi Ditt namn.

Församlingssång 338:1

TILLKOMME DITT RIKE

Ditt rike kan inte pekats ut på kartan.

Men varje gång en syndare gör bättring

är det en seger för Ditt rike.

Och varje gång Du får tala till oss

genom Bibelns texter

och i nattvarden får säga oss

att vi trots allt är älskade,

då är vi innanför gränsen

till Ditt rike.

TILLKOMME DITT RIKE

till våra hjärtan
så att Du får regera oss inifrån.

TILLKOMME DITT RIKE

till våra hem och våra arbetsplatser
och till människor Du sänder i vår väg
så att de ser att de är älskade
och att Du har en mening åt dem i livet.

TILLKOMME DITT RIKE

till människor av alla folk och raser
så att evangeliets glädje
när ut till alla jordens folk.

*Församlingssång 246:1 – 3
Georg Böhm: Preludium A-moll*

SKE DIN VILJA
SÅSOM I HIMMELEN
SÅ OCK PÅ JORDEN

Här på jorden sker inte alltid Din vilja.
Det finns onda viljor
som förvandlar livet till ett helvete.

Och själviska viljor
som sliter sönder gemenskapen
mellan människor och mellan folk.

Sjelva inbillar vi oss så ofta
att vår vilja är bättre än Din.
Men i den himmelska världen
sker Din vilja

ty änglarna lyder Din vilja
och de fyller himmelen
med jubel och lovsång.

Här på jorden har korset slagit en bro
mellan himmel och jord.

Där Du får frälsa en syndare
och ge honom Kristi lekamen och blod
där sker Din vilja

och där är det himmel på jorden.
Och därför kan vi gå och gnola för varandra
på tonen från himmelen
redan nu.

*Församlingssång 21
John Stanley: Allegro D-dur*

VÅRT DAGLIGA BRÖD GIV OSS I DAG

”Vårt dagliga bröd”

är ett uttryck som samlar upp allt det vi behöver
för att kunna leva och göra nytta

såsom mat och dryck
skor och kläder
bostad och bränsle
arbete och fritid
hälsa och krafter
och mera sådant.

Vi tackar Dig för att vi får komma och
tala med Dig om allt sådant.

Men hela vår vardag med dess
strävan och slit
dess behov och önskningar
dess glädje och besvikelser
smälter samman i Nattvardens bröd.

Ty innan brödet dukas fram på altaret
har bonden och mjölnaren
och grossisten och kontorsflickan
och diakonissan och posttjänstemannen
och kyrkväktaren
och många, många fler
arbetat med detta bröd.

När Du välsignar brödet på altaret
väglsignar Du hela vår vardag och ger oss
glädje och kraft att ge ut oss för varandra
såsom Du utgav Dig för oss
och dela med oss av vårt bröd till vår broder
i nöd.

Församlingssång 196

FÖRLÅT OSS VÅRA SKULDER
SÅSOM OCK VI FÖRLÅTA
DEM OSS SKYLDIGA ÄRO

Fader, vi beder Dig om skuldernas förlåtelse.

Ty den försummade kärleken

det ovänliga svaret
den nedlåtande minen
den hårda blicken
och mycket annat

hopar skuld på skuld på skuld
 som tynger oss
 och binder oss
 och tar ifrån oss vår frimodighet
 och hindrar vår vandring
 och gör oss till problem för andra.
 Hjälp oss att kunna se våra egna synder
 och ärligt bekänna dem
 och längta efter förlåtelsen
 ty
 då blir det lättare
 att snabbt räcka handen
 till försoning åt dem oss skyldiga äro.

Församlingssång 305

Rol. Forsberg: Fader, du vars hjärta gömmer

INLED OSS ICKE I FRESTELSE

Fader, sätt oss inte på alltför hårda prov.
 Pröva oss inte med så mycken framgång
 att vi frestas att tro
 att vi klarar livet
 utan Dig.

Pröva oss inte med så stora svårigheter
 att vi frestas att tro
 att det inte finns någon hjälp att få
 eller att det inte finns
 någon mening med livet
 eller någon kärlek i världen.

Var med oss i vardagens småhändelser
 så att vi inte faller för frestelsen
 att leva endast för oss själva,
 snålt och själviskt,
 okänsliga
 för vår broder och syster i nöd.
 Tag Du hand om oss
 så att vi aldrig avfaller från Dig
 utan alltid vet att

JESU KRISTI LEKAMEN OCH BLOD
 BEVARAR OSS TILL EVIGT LIV.

Församlingssång 135

UTAN FRÄLS OSS FRÅN ONDO

Fader, fräls oss
 från det onda
 och från Den Onde.
 Låt aldrig det som är ont och mörkt
 och djävulskt
 få makt över oss.

Vi ber om Din närvaro i vårt mörker.
 Vi ber om Din segerkraft i vår kamp.
 Vi ber att Du styrker oss med

KRISTI LEKAMEN OCH BLOD
 så att vi kan vandra
 frimodiga och glada
 förlösta och befriade
 som Dina lyckliga barn och sjunga för
 varandra

sången om att Du
 älskar oss
 och att RIKET ÄR DITT
 OCH MAKTEN
 OCH HÄRLIGHETEN
 I EVIGHET. AMEN.

Församlingssång 162

Improvisation över Ps. 162

Ex. 3

Musikgudstjänst till Lutherjubiléet

LILLA KATEKESEN

speglad i orgelmusik ur Bachs "Clavierübung III" och nutida körsatser till de koraler Bach där använt.

PRELUDIUM ESS-DUR (ev. förkortat)

- 1 Första huvudstycket TIO GUDS BUD
 "Dessa äro de tio heliga buden" Orgelkoral
- 2 Andra huvudstycket TRONS ARTIKLAR
 Sv. ps. 26
 ev. Kör v. 1—2 (Sats: Staffan Hedin)
 Församlingen vers 3
 Orgelfuga

3 Tredje huvudstycket FADER VÅR
 Sv. ps. 333
ev. Kör v. 1–2 (Sats: Staffan Hedin)
 Församlingen vers 3
 Orgelkoral

4 Fjärde huvudstycket DOPET
 "Vår Herre Krist kom till Jordan"
ev. Kör v. 1–2 (Sats: Curt Lindström)
 Orgelkoral

och BIKTEN Sv ps. 278
ev. Kör v. 1–2 (Sats: Curt Lindström)
 Församlingen vers 5
 Orgelricercare

5 Femte huvudstycket NATTVARDEN
 Sv. ps. 188
ev. Kör v. 1–3 (Sats: Hugo Distler)
 Församlingen vers 4
 Orgelkoral

BÖN
 TRIPPELFUGA ESS-DUR

Guðrun Zethelius